

Obrysy a tvary nespisovnosti

(Kalita, Inna: Obrysy a tvary nespisovnosti: ruština vr. čeština. Komparatívni pohled. Ruský slang v procese vývoje. Ústí nad Labem, 2011)

Jozef Sipko, Filozofická fakulta PU, sipkojoz@unipo.sk

Pri dlhodobom filologickom výskume zákonite prichádzame k záveru o **neobmedzenosti komunikačného potenciálu jazykového systému**. Vo svojom putovaní históriou človek vždy dokázal používať jazyk na takej úrovni, ktorá zodpovedala jeho kognitívno-komunikačným schopnostiam. Inými slovami – jazyk nám ponúka vždy tú škálu vyjadrovacích prostriedkov, ktoré momentálne potrebujeme a ktoré sme schopní použiť. Teda keď skúmame jazyk, tak v konečnom dôsledku získavame poznatky o jeho **nositeľovi** vo veľmi konkrétnej podobe – o človeku sociálnom, etnokultúrnym, profesionálnom, intelektuálnom a pod.

V plnej miere uvedenú myšlienku o dokonalosti jazykového systému potvrdzuje posudzovaná monografia I. Kality, ktorá skúma neštandardné jazykové prostriedky v češtine a v ruštine. Autorka svoj výskum realizuje na bohatej teoretickej základni, pričom sa v jej filologických hľadaniach uplatňujú **sociolingvistické a lingvokulturologické** postupy. Monografická práca ako aj k nej priložená bohatá bibliografia potvrdzujú **veľmi dobrú** orientáciu autorky v teoretických problémoch skúmanej témy. Opiera sa najmä o renomovaných ruských a českých odborníkov a cennou je tá skutočnosť, že v monografii nachádzame stručný **historický exkurz** skúmania neštandardných jazykových prostriedkov v ruskom a českom filologickom prostredí. Vysoko sa žiada oceniť použitú náročnú **komparatívnu metodológiu** spomínaného výskumu, keďže nespisovné jazykové prostriedky, ako istá forma prezentácie **spoločenských anomálií** (Aruťunová, 1988), majú značnú výpovednú hodnotu o človeku a jeho dobe. Adekvátna lingvokulturologická analýza konkrétnych jazykových prostriedkov a najmä ich entokultúrneho a sociálneho kontextu vytvára naozajstné komunikačné východiská pre **kvalitný preklad**. V monografii je uvedená stránka názorne ilustrovaná a práve túto jej časť považujem za **najviac prínosnú**. Česko-ruská komparácia je aplikovaná v rôznych podobách v celej práci a tak filologické rusko-české hľadania majú jednoznačne **multidisciplinárny** rozmer. Na takom pozadí si odborník aj laický čitateľ uvedomí príčiny rusko-českých etnokultúrnych rozdielov, ktoré sú v translitológii prezentované v termíne „neekvivalentnosť“. I. Kalita však na konkrétnych príkladoch demonštruje, že aj etnokultúrna a jazykovo-komunikačná neekvivalentnosť sa dá prekonať – priamym preberaním pôvodných výrazov (*bezprizornik*), či hľadaním zodpovedajúcich ekvivalentov v cieľovom jazyku, ale v každom prípade je potrebný **komentár**, čo sa v súčasnej prekladateľskej praxi zanedbáva.

Autorka vo svojej monografii uvádza celý rad príkladov, keď sa nespisovné jazykové jednotky stavajú významným prostriedkom pre zvýraznenie spisovateľovho zámeru v umeleckej literatúre. Moje vlastné skúsenosti potvrdzujú, že preklad v monografii spomínanej Jerofejevovej knihy *Moskva–Petuški* stráca v slovenčine pôvodnú komunikačnú silu práve kvôli chýbajúcej metodike jazykovo-komunikačného transferu z ruštiny do slovenčiny, ktorá je naznačená a ilustrovaná v monografii I. Kality. To isté možno povedať o ďalšom autorovi, s ktorého menom sa v monografii stretávame, V. Aksjonovovi. Jeho kniha *Moskva. Kva-Kva* v slovenskom preklade stráca v značnej miere komunikačnú hodnotu nie kvôli prekladateľovi, ale kvôli chýbajúcemu lingvokultúrnemu komentáru.

Ako je v monografii správne pripomenuté, v rámci lingvokulturologickej metodológie sa v posledných rokoch operuje s termínom **jazykový obraz sveta** (Kolšanskij, 2006), ktorý je

vlastne obrazom celkových kvalít hovoriaceho človeka a doby, v ktorej žije. V tomto zmysle je v monografii aplikovaná metodológia nanajvýš aktuálna. Veď jazykom v konkrétnej rečovej realizácii človek prezentuje vlastnú **hodnotovú orientáciu** (Vežbickaja, 1996, Aliferenko, 2010). Používaním neštandardných jazykových jednotiek komunikujúci jedinec v značnej miere vypovedá o sebe a o svojom vzťahu k ostatným ľuďom. V tomto zmysle mňa zaujali osobitosti ruských a českých neštandardných jednotiek, ich presná obsahová a kontextová identifikácia.

Za mnohými skúmanými jazykovými prostriedkami v ruštine „vyčnieva“ najmä sovietske obdobie s mnohými udalosťami, vrátane tragických. V práci je aj tento bohatý kontext prezentovaný. Určite by monografiu obohatili poznatky zo Slovníka Baldajeva a kol. (1992), ktorý predstavuje jeden zo základných zdrojov výskumu nespisovných jazykových jednotiek aj v súčasnej ruštine.

I. Kalita značnú časť svojej monografie venuje teoretickým a terminologickým otázkam vo vzťahu k takým pojmom ako je *argot*, *slang*, *žargón*, *mat*, *feňa*, *profesionalizmy*. Mám za to, že vzhľadom na častú teoretickú nejednoznačnosť pri definovaní uvedených pojmov, sa autorka s problémom primerane vyrovnala. V konečnom dôsledku mnohé terminologické diskusie sú často **akademické**, podstatnejšie je podať presnú sémantickú charakteristiku, neštandardných jazykových jednotiek, objektivizovať spoločenský a etnokultúrny kontext, v ktorom vznikli a najmä pochopiť zámer autora, ktorý uvedené jednotky používa. Prezentovanie týchto stránok neštandardných výrazov predstavujú **silnú stránku** posudzovanej monografie.

Mohlo by sa zdať, že v práci skúmané jazykové jednotky sú nepodstatné, no zainteresovaný odborník, akým I. Kalita nesporne je, dokazuje oprávnenosť odborného záujmu o jazykový subštandard aj v súčasnosti. Zvlášť po rozpade sovietskeho systému, ktorý bol v mnohých aspektoch obdobím mnohorakých **narušení sociálnych noriem** (Blaho, 2008), sa zvýšila frekvencia používania rôznych foriem neštandardných jazykových výrazov. Tento aspekt zaznamenávame v postsovietskom období aj na najvyššej politickej úrovni. Autorka využíva pre ilustráciu najmä výroky V. Putina (*putinki*) a ich odozvu v širokej ruskej aj zahraničnej verejnosti. Jeho povestný výrok, skoncentrovaný do podoby *močiť v sortire* sa prekladá do slovenčiny ako *topiť na hajzli*. Bývalý Predseda NR SR a terajší slovenský prezident v období nekompromisného súboja mečiarovcov s vtedajším prezidentom M. Kováčom použil „slávny výraz“ priamo v Národnej rade: *Musím ísť k starému ch...vi*. V práci analyzovaný výraz *noví Rusi* sa stal **etnokultúrnym rusizmom** v podobe *noví Slováci*. Výraz (lingvokulturéma – Vorobjov, 1997) *noví Rusi* sa asociuje so staronovým analogickým výrazom *nuvoriši* ešte z XIX. storočia z obdobia po zrušení nevoľníctva, ktorý označoval *nových zbohatlíkov* na francúzskom slovnom základe. Pravda ako opozícia sa objavujú v ruštine aj výrazy *staryje russkije*, *sovki*, *čelnoki* a pod.

Autorka dizertácie presne registruje, že používanie niektorých nespisovných výrazov nesúvisí iba s bývalým spoločenským a politickým systémom. Dnešná doba poskytuje početné príklady o tom, že človek má dlhodobu sklón k narušovaniu ním vytvorených noriem a v podstate môžeme hovoriť v prvom rade o neštandardnom spôsobe života aj súčasného človeka. Zdrojom skúmaných jazykovo-komunikačných javov okrem ľudských anomálií je aj opozícia medzi jazykovým štandardom, istým konzervativizmom a purizmom, presadzovaným najmä v oficiálnej komunikácii (viď jazykové sovielizmy) na jednej strane a neustálou snahou „neologizovať“ jazyk, prekračovať istú klišovitosť jeho foriem (Solganík, 1990). Potvrďuje sa trvalá **komunikačná opozícia** medzi oficiálnym jazykom, či jazykom moci a jazykom neoficiálnym. Veľmi výstižne to vystihol, ako to uvádza I. Kalita, anglický spisovateľ Orwell svojím románom *1984*. Povestný **novojaz** je v rozmanitej miere vlastný každej dobe. Týmito úvahami sa už možno priblížiť k ďalším aspektom neštandardných foriem komunikácie, akými sú metaforizácia a eufeminizácia práve v oficiálnom jazyku, čo sa

stáva v súčasnosti objektom **politickej lingvistiky** (Čudinov, 2010). Tento aspekt neštandardnej komunikácie dlhodobo evidujeme medzi mládežou prakticky vo všetkých obdobiach, čo autorka monografie fragmentárne dokumentuje na vývoji ruštiny a češtiny v súvislosti so vznikom vysokých škôl a univerzít v Čechách a v Rusku a na etnokultúrnych špecifikách **študentského slangu**.

Monografia I. Kality poskytuje veľmi dobre spracovaný jazykový materiál z oblasti neštandardnej komunikácie, autorka sa v zložitej téme orientuje s istotou a ako vyplýva z vyššie napísaného, ponúka celý rad **podnetov** pre analogické filologické hľadania. Preto aj táto recenzia je čiastočne pojatá vo forme, ktorá je vyvolaná mnohými inšpiratívnymi časťami predloženej monografie. Jej kniha je nesporne prínosom pre odborníkov, pre študentov filologických odborov aj pre laických čitateľov, ktorí majú vzťah k poznaniu spoločenského a kulturologického kontextu komunikácie. Okrem toho v práci zhromaždený faktografický materiál môže byť vhodnou súčasťou **jazykového archívu** našej doby.

Literatúra:

Aliferenko, N.F. Lingvokulturologija. Cennostno-smyslovoje prostranstvo jazyka. Moskva: Izdatel'stvo „Flinta“, Izdatel'stvo „Nauka“, 2010.

Aruťunová, N.D. Ocenka. Sobytyje. Fakt. Moskva: „Nauka“, 1988.

Baldajev, D.S., Belkov, V.K., Isupov, I.M. Slovar ťuremno-lagero-blatnovo žargona. Rečevoj i grafičeskij portret sovjetskoj ťurmy. Moskva: „Kraja Moskva, 1992.

Blaho, M. Narušenie noriem v sociálno-politickej oblasti a ich reflexia v jazykových konštrukciách (rusko-slovenské porovnanie). Dizertačná práca. Prešov: FF PU, 2008.

Čudinov, A.P. Političeskaja lingvistika. Moskva: Izdatel'stvo „Flinta“, Izdatel'stvo „Nauka“, 2010.

Kolšanskij, G.V. Objektivnaja kartina mira v poznaniiji i jazyke. Moskva: KomKniga, 2006.

Solganík, G.J. Poetika publicistiki. Moskva: „Izdatel'stvo MGU“, 1990.

Vežbickaja, A. Jazyk. Poznaniije. Kommunikacija. Moskva: „Russkije slovari“, 1996.

Vorobjov, V.V. Lingvokulturologija. Teorija i metody. Moskva: Izd.vo RUDN, 1997.

„Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.“